

GİRİŞİMCİLİK VE İSTİHDAM ARASINDAKİ İLİŞKİ: GEÇİŞ EKONOMİLERİ ÖRNEĞİ¹Seyil NAJIMUDINOVA²Zamira ÖSKÖNBAEVA³**Öz**

Ülkenin kalkınmasında çalışabilen nüfusun güçlü yapısı son derece önemli rol oynamaktadır. Günümüzde istihdam oranını arttırmak için bütün ülkeler mücadele vermektedir. İstihdam sorununun çözümünde girişimciliğin desteklenmesi gerekmektedir. Girişimcilik bir yandan ekonomik faaliyetlerin canlanmasına dolayısıyla üretimin artmasına diğer yandan işsizliğin azalmasına yol açacaktır. Bu çalışmanın amacı, Kırgızistan, Belarus, Ermenistan, Özbekistan, Tacikistan, Litvanya, Letonya, Gürcistan, Kazakistan ve Estonya gibi toplam 10 geçiş ülkesinde girişimciliğin istihdam üzerinde etkili olup olmadığını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda seçilmiş geçiş sürecindeki ülkelerin 2006-2016 dönemine ait on bir yıllık verileri kullanılmıştır. İlk önce serilerin durağanlığı panel birim kök testi ile araştırılmıştır. Daha sonra Panel ARDL modeli aracılığıyla değişkenler arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ampirik uygulama sonucu elde edilen bulgular değerlendirilerek önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, İstihdam, Geçiş Ekonomileri, Panel Veri Analizi

THE RELATIONSHIP BETWEEN ENTREPRENEURSHIP AND EMPLOYMENT: THE CASE OF TRANSITION ECONOMIES**Abstract**

A strong structure of the working population plays an important role in the development of the country. Today, all countries are struggling to increase the rate of employment. Entrepreneurship needs to be supported in the solution of the unemployment problem. Entrepreneurship will lead to a revival of economic activities and an increase in production on the other hand, a decrease in unemployment. The aim of this study is to examine whether entrepreneurship affects employment in a total of 10 transition countries such as Kyrgyzstan, Belarus, Armenia, Uzbekistan, Tajikistan, Lithuania, Latvia, Georgia, Kazakhstan and Estonia. For this purpose, annual data of selected transition countries for 2006-2016 period were used. First, the stability of the series was investigated with panel unit root test. Then, the relationship between the variables was tried to be revealed through Panel ARDL model. The findings obtained by empirical application were evaluated and recommendations were made.

Keywords: Entrepreneurship, Employment, Transition Economies, Panel Data Analysis

¹ Bu çalışmanın ilk hali 25-26 Nisan 2019 Manisa, Türkiye’de düzenlenen “10.Uluslararası Girişimcilik Kongresi” nde bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr.Öğr. Üyesi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, seyil.najimudinova@manas.edu.kg, orcid.org/0000-0003-3848-6635

³ Dr.Öğr. Üyesi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, zamira.oskonbaeva@manas.edu.kg, orcid.org/0000-0002-3711-6918

1. Giriş

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde en önemli sorunlardan biri işsizlik sorunudur. Dolayısıyla ister ABD (Decker vd., 2014) ve Avrupa Birliği (Ganescu, 2014) gibi gelişmiş ülkelerde olsun, ister Portekiz ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde (Baptista ve Thurik, 2007; Güner ve Korkmaz, 2011) olsun girişimcilik ve istihdam, girişimcilik ve işsizlik arası ilişki günümüzde de araştırmacıların ilgi alanını oluşturmaktadır. Rekabetin giderek arttığı bir dünyada girişimcilik olgusu istihdamın geliştirilmesi ve işsizliğin azaltılmasında son derece önemli bir rol oynamaktadır. Girişimciliğin yeni istihdam imkânları oluşturduğu ve refahı arttırdığı bilinen bir gerçektir. ABD’de yeni iş yerlerinin % 39,75’i “*startup*” firmalar tarafından açıldığı bilinmektedir (Spletzer, 2000:45). Buna ilaveten ABD’de küçük işletmelerin girişimcilik geliştirme programlarına harcanan her bir dolar ekonomiye 2,87 dolar civarında bir getiri sağlamıştır. 2008 yılında ise söz konusu programlar 73.000 yeni iş yerinin açılmasına imkân tanırken, ABD ekonomisine de 7,2 milyar dolarlık katkı sağlamıştır (House Committee on Small Business, 2009). Decker vd. (2014) ABD’de, 1980 ve 2010 yılları arasında genel işgücünün yaklaşık %18’inin yıllık olarak yeni kurulan işletmelerde istihdam olduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın amacı, eski Sovyetler Birliği üyesi ülkelerden 10 seçilmiş geçiş ekonomilerinde girişimciliğin istihdam üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda ampirik uygulamada Kırgızistan, Belarus, Ermenistan, Özbekistan, Tacikistan, Litvanya, Letonya, Gürcistan, Kazakistan ve Estonya’nın 2006-2016 dönemine ait yıllık verileri kullanılmıştır. Ele alınan ülkelerde tarım ve hizmet sektörlerinde girişimciliğin istihdam üzerindeki etkisi Panel ARDL modeli aracılığıyla araştırılmıştır.

Araştırmada ele alınan 10 ülke geçiş ekonomileri olarak değerlendirilmektedir. Stiglitz (1999) 20.yüzyılı, iki büyük ekonomik deney ile işaretlendiğini ve bunlardan birincisi, 1917’de Sovyetler Birliği’nin ortaya çıkması, ikincisi ise devlet mülkiyetinin hâkim olduğu merkezi planlı ekonomilerden, özel mülkiyetin hâkim olduğu bir piyasa ekonomisine dönüş olduğunu belirtmektedir. Bal’a göre (2004) bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Baltık ülkeleri ve Eski Sovyetler Birliği üye ülkelerinden toplam 25 ülke geçiş ekonomisi olarak sınıflandırılmıştır. Bu çalışma eski Sovyet Birliği ülkelerinden 10’unu araştırmaya dâhil etmiştir. Ageev vd. (1995) Sovyet döneminde girişimcilik olgusunun iki etkenden dolayı sınırlandırıldığını belirtmiştir. Birincisi, Sovyet devletinin ekonomik özgürlük ve yaratıcılıktan yararlanabilecek tek işveren olmasıdır. İkincisi, Komünist Partisi’nin, genel yönetim ve ekonomik dönüşümler konusundaki sorumluluğu siyasi olarak tekelleştirmiş olmasıdır. Sovyet Birliği dağıldıktan sonra piyasa ekonomisine geçiş ile söz konusu ülkelerde girişimcilik gelişmeye başlamıştır. Dolayısıyla söz konusu ülkelerde yeni açılan şirketlerin tarım ve hizmet sektöründe toplam istihdama olan etkisini araştırmak ilgi alanını oluşturmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü izleyen ikinci bölümde girişimciliğin istihdam üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara yer verilmektedir. Bir sonraki bölümde, araştırmada kullanılan veri seti ve değişkenler tanımlanmaktadır. Dördüncü bölümde ise yöntem ve elde edilen bulgular tartışılmaktadır. Çalışma sonuç bölümüyle sona ermektedir.

2. Literatür Taraması

Girişimcilik ve istihdam arasındaki ilişki araştırmacılar arasında tartışmalı ve ilginç konulardan biri olmuştur (Acs, 2006; Van Stel ve Suddle, 2008). Bir

yandan girişimciliğin istihdamı artırıcı etkisi söz konusu iken (Acs ve Armington, 2004; Rupasingha ve Goetz, 2013;) diğer yandan bazı araştırmacılar tarafından girişimcilik faaliyetlerinin istihdama katkısının düşük olacağı ileri sürülmektedir. David Birch'in (1987) yayınladığı eseri ile araştırmacılar arasında bu konuya ilgi artmaya başlamıştır. Girişimciliğin istihdam üzerindeki etkisini farklı ülkeler için farklı yöntemleri kullanarak inceleyen çalışmaların bazıları ve bulguları aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Doran vd. (2016) Avrupa ülkelerini ele alan çalışmada girişimciliğin istihdamı artırıcı etkisinden bahsetmişlerdir.

Lundstrom vd. (1993) İsveç ekonomisi örneğinde yaptığı çalışmada 1985-89 yılları arasında net istihdamın %70'inin yeni açılan şirketler tarafından sağlandığını tespit etmişlerdir.

Folster (2000) 1976-1995 verilerini kullanarak yaptığı çalışmada 24 İsveç ilçesinde girişimciliğin istihdam üzerinde pozitif etkisinin olduğunu ortaya koymuştur.

Acs ve Armington (2004) 1990 yılında ABD'de yeni firmaların istihdamı artırıcı etkisinin söz konusu olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Robert (2000) de yaptığı çalışmada benzer sonuçlar elde etmiştir. Elde edilen bulgulara göre ABD'de 1995 ve 1996 yıllarında istihdamın üçte birinden fazlasının yeni firmalar tarafından yaratıldığı gözlemlenmiştir.

Audretsch ve Fritsch (2002) tarafından 74 Batı Alman bölgesi için yapılan çalışmada, yeni açılan firmaların istihdam üzerindeki etkisinin 1980'li yıllarda anlamsız, 1990'lı yıllarda ise pozitif yönlü olduğu bulunmuştur.

İngiltere'nin 1980-1998 dönemlerine ait verilerini kullanarak yaptığı çalışmada van Stel ve Storey (2002) benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Elde edilen bulgular yeni açılan firmaların istihdam üzerinde kısa dönem etkilerinin 1990 yıllarında daha büyük olduğunu göstermiştir.

Camp (2005) ABD'nin girişimcilik düzeyi gelişmiş bölgeleri ile az gelişmiş bölgelerini inceleyen çalışmasında gelişmiş bölgelerde verimliliğin %109, istihdamın %125 ve ücretlerin %58 oranında yüksek olduğu sonucuna varmıştır.

Fritsch vd. (2005) Batı Almanya'nın 1983-2002 verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada girişimciliğin istihdamı arttırabilmesi için zaman gerekeceğini vurgulamışlardır. Aynı şekilde Nitu-Antonie ve Feder (2012) Romanya, Macaristan, Hırvatistan ve Letonya'nın 2007-2011 dönemlerine ait verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada girişimciliğin istihdam üzerindeki pozitif etkisini görebilmek için belli bir zaman diliminin geçmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır.

Carod Arauzo vd. (2008) İspanya'da girişimciliğin imalat sanayi istihdamı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarında kısa ve uzun dönemde etkinin pozitif yönde olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Korkmaz ve Korkmaz (2011) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de 2007-2011 yılları arasında açılan işletmelerin istihdam üzerindeki etkisi araştırılmış ve yeni açılan işletme sayısındaki artışın istihdam edilen kişi sayısını arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Chen (2014) Tayvan'ın 1987-2012 dönemine ait çeyreklik verilerini kullanarak yaptığı çalışmada girişimciliğin büyüme ve istihdamı artırıcı etkisinin 6 dönem gecikmeyle ortaya çıktığını vurgulamıştır.

Henderson (2006) kent ve kırsal kesimde girişimciliğin istihdamı pozitif yönde etkilediği kanaatine varmıştır. İşgücü piyasa büyüklüğü dikkate alınarak yapılan çalışmada girişimcilik düzeyi gelişmiş bölgelerde gelişmemiş bölgelere göre yıllık istihdam artışı % 73 oranında daha fazla olduğu ortaya konulmuştur.

Baptista vd. (2005) Portekiz'in 1982-2002 verilerini kullanarak bölgesel düzeyde iki değişken arasındaki olası ilişkileri incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre girişimciliğin istihdamı artırıcı etkisinin gecikmeyle ortaya çıkacağı sonucuna varılmıştır. Gittel vd. (2014) ABD'nin 1991-2007 dönemlerine ait verilerini kullanarak girişimcilikteki %1'lik artışın istihdamı % 0,7 oranında arttıracığını ortaya koymuşlardır.

Ganescu (2014) 2010-2013 verilerini kullanarak Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde girişimcilik ekosisteminin yüksek düzeyde geliştirilmiş olmasının gençler arası işsizlik seviyesini azalttığını tespit etmiştir.

Güner ve Korkmaz (2011) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye genelinde farklı illerde bulunan 15 adet İş Geliştirme Merkezleri'nde faaliyet gösteren işletmelerin yapıları ve istihdama katkıları araştırılmıştır. Sonuçta girişimciliği desteklemek için kurulan dernek veya merkezlerin hem girişimciler için hem de istihdam yaratma noktasında önemli ve güvenli bir zemin oluşturduğu ortaya konulmuştur.

Literatürde ele alınan ülkelerin daha çok gelişmiş ülkeler olduğu gözlenirken, merkezi planlama sisteminin uyguladığı eski Sovyetler Birliği ülkelerinde girişimcilik hiç teşvik edilmemiştir. Ancak, Sovyet Birliğinin dağılmasıyla girişimciliğe önem verilmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada geçiş sürecini yaşayan ülkelerde girişimciliğin istihdam üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

3. Veri Seti ve Değişkenler

Bu çalışmada seçilmiş geçiş ülkelerinin (Kırgızistan, Belarus, Ermenistan, Özbekistan, Tacikistan, Litvanya, Letonya, Gürcistan, Kazakistan ve Estonya) 2006-2016 dönemine ait yıllık verileri kullanılmıştır. Tablo 1'de çalışmada ele alınan değişkenlerin tanımı ve veri kaynakları yer almaktadır.

Tablo 1: Değişkenlerin Tanımı ve Kısaltmalar

Değişken	Tanımı	Kaynak
Tarım Sektörü İstihdam Düzeyi	EMPLAGR Tarımda istihdam (Toplam istihdamın %'si olarak)	Dünya Bankası veri tabanı www.worldbank.org
Hizmet Sektörü İstihdam Düzeyi	EMPLSERV Hizmet sektöründe istihdam (Toplam istihdamın %'si olarak)	Dünya Bankası veri tabanı www.worldbank.org
Kişi Başına GSYİH	GDP (2010 sabit fiyatla dolar cinsinden kişi başına GSYİH değeri)	Dünya Bankası veri tabanı www.worldbank.org
Girişimcilik Değişkeni	ENTREP (Yeni kayıt olmuş işletme sayısı)	Dünya Bankası veri tabanı www.worldbank.org

Ampirik uygulamada kullanacağımız model aşağıda verilmiştir:

$$Y_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (1)$$

Burada Y_{it} ayrı ayrı tarım ve hizmetler sektörü istihdam düzeyini göstermektedir. X_{it} ise Tablo 1’de açıkladığımız açıklayıcı değişkenleri, ε_{it} ise hata terimini ifade etmektedir.

Modelde girişimcilik değişkeni diğer araştırmalarda da olduğu (Gartner, 1989; Korkmaz ve Korkmaz, 2011; Haltiwanger vd., 2013) gibi belirli bir dönemde yeni açılan şirketler sayısı ile temsil edilmektedir.

4. Metodoloji ve Bulgular

Panel veri analizinde serilerin durağanlığı iki farklı test yardımıyla incelenecektir. Eğer seriler arasında yatay kesit bağımlılık söz konusu ise ikinci nesil birim kök testleri, yatay kesit bağımlılık söz konusu değilse birinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır. Seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığının dikkate alınıp alınmaması elde edilecek bulguları büyük ölçüde etkilemektedir (Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD (Cross-Section Dependence) Testi yatay kesit bağımlılığının analizinde çok sık kullanılan testlerden biridir. Test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$CD = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=j}^{N-1} \sum_{t=j+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \sim N(0,1) \quad (2)$$

Burada ρ_{ij} her bir denklemin EKK (en küçük kareler) yöntemi ile tahmininden elde edilen artıklar arasındaki basit korelasyon katsayısını ifade etmektedir. Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Pesaran (2004) CD Testi Sonuçları

Değişkenler	Test İstatistiği	Olasılık
LEMPLAGR	15.69	0.000
LEMPLSERV	19.2	0.000
LGDP	17.44	0.000
LENTREP	9.97	0.000

Temel hipotez, $H_0: \rho_{ij} = cor(u_{it}, u_{jt}) = 0 \quad i \neq j$ şeklindedir ve yatay kesit bağımlılık olmadığını gösterir.

Tablo 2’deki sonuçlara göre, tüm değişkenler için %1 hata payına göre temel hipotezin reddedildiği görülmektedir. Buna göre yatay kesit bağımlılık olduğu sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla serilerin durağanlığı yatay kesit bağımlılığı dikkate alan Pesaran (2007) tarafından önerilen CADF (Cross-Sectionally Augmented Dickey Fuller) testi ile incelenecektir. CADF testi, ADF regresyonunun gecikmeli yatay kesit ortalamaları ile genişletilmiş şeklini kullandığı bilinmektedir. CADF testi hem $T > N$ hem de $N > T$ durumlarında kullanılabilir. Burada T zaman dilimini N ise ülke sayısını ifade etmektedir. CADF regresyon denklemi aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$\Delta Y_{it} = a_i + b_i Y_{i,t-1} + c_i \bar{Y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{Y}_t + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Burada $\Delta Y_{it} = Y_{it} - Y_{i,t-1}$; $\bar{Y}_t = N^{-1} \sum_{i=1}^N Y_{it}$ ve $\Delta \bar{Y}_t = N^{-1} \sum_{i=1}^N \Delta Y_{it}$ ’dir. \bar{Y}_t , tüm yatay kesit gözlemlerin (N) zamana (T) göre ortalamasını göstermektedir. Klasik ADF testinde olduğu gibi otokorelasyon söz konusu ise denklem genişletilmektedir. Test istatistiği,

$$CIPS(N, T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (4)$$

olarak hesaplanır. Ele alınan değişkenler için Pesaran (2007) CADF birim kök testi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Pesaran (2007) Birim Kök Testi Sonuçları

	t bar	z bar	Olasılık
	İstatistiği	İstatistiği	
Değişkenler	Düzye Seviyeleri (Sabit+ Trend)		
LEMPLAGR	-2.948**	-1.990**	0.023
LEMPLSERV	-2.321	-0.203	0.420
LGDP	-0.867	3.941	1.000
LENTREP	-3.171***	-2.624***	0.004
LGOVCONS	-3.464***	-3.459***	0.000
İlk Farklar (Sabit+Trend)			
ΔLGDP	-3.301**	-2.137**	0.016
ΔLEMPLSERV	-3.166**	-1.864**	0.031

(i) Temel hipotez birim kök vardır, seri durağan değildir şeklindedir.
(ii)*** , ** ve *sırasıyla % 1, % 5ve %10 kritik değerlerine göre anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3’teki sonuçlara göre, kişi başına GSYİH ve hizmetler sektöründeki istihdam değişkeni hariç diğer değişkenlerin düzeyde durağan oldukları belirlenmiştir. Kişi başına GSYİH ve hizmetler sektöründeki istihdam değişkenleri ilk farklarında durağan çıkmışlardır. Dolayısıyla seriler farklı dereceden bütünleşik oldukları için bir sonraki aşamada Panel ARDL modeli uygulanmıştır (Pesaran ve Shin, 1999).

Panel ARDL modeli Pesaran ve Smith (1995) tarafından geliştirilen grup tahmincisi (mean group-mg) ve Pesaran vd. (1999) tarafından önerilen havuzlanmış grup tahmincisi (pooled mean group-pmg) ile tahmin edilebilmektedir. Grup tahmincisi uzun dönem homojenliği, hem kısa hem de uzun dönem parametrelerinin birimler arasında farklılaşmasına imkân sağlamaktadır. Havuzlanmış grup tahmincisi ise sadece uzun dönem parametresinin değişmesine izin vermektedir.

Tahminciler arasında seçim yapmak için Hausman testi kullanılabilir. Eğer temel hipotez reddedilmezse uzun dönem homojenliği söz konusu olacaktır (Bandt vd., 2009).

Tarım ve hizmetler sektörü modelleri için yapılan Hausman testi sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 4: Hausman Testi Sonuçları

Test	Test	Olasılık	Sonuç
	İstatistiği	Değeri	
Hausman (Hizmetler Sektörü)	3.54	0.1699	H ₀ reddedilemez
Hausman (Tarım Sektörü)	1.24	0.5391	H ₀ reddedilemez

Test istatistiğine ait olasılık değeri 0.05’ten büyük olduğu için havuzlanmış ortalama grup tahmincisinin etkin olduğunu söyleyen temel hipotez reddedilememiştir. Uzun dönem parametrelerinin birimden birime değişmediği, tüm panel için sabit olduğu kabul edilebilmektedir. Tüm panel için havuzlanmış ortalama grup tahmincisinden elde edilen uzun ve kısa dönem katsayıları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmin Sonuçları

Uzun Dönem Katsayıları	Tarım Sektörü	Hizmetler Sektörü
LGDP	-0.7183** (0.0384)	0.2263 *** (0.0330)
LENTREP	0.0901*** (0.0238)	0.0933*** (0.0216)
Hata Düzeltme Katsayısı	-0.4887*** (0.0865)	-0.2386** (0.1132)
Kısa Dönem Katsayıları	Tarım Sektörü	Hizmetler Sektörü
ΔLGDP	0.5945* (0.3137)	-0.2065 (0.1359)
ΔLENTREP	0.0127 (0.0482)	0.0154 (0.0151)
Sabit	3.9063*** (0.6896)	0.2915** (0.1291)

Negatif işaretli ve istatistiksel olarak da anlamlı olan hata düzeltme katsayısı değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığına işaret ederken aynı zamanda da bir istikrarsızlık meydana geldiğinde bu dengesizliğin ne kadar sürece giderileceğini göstermektedir. Hata düzeltme katsayıları sırasıyla -0.4887 ve -0,2386'dır. Görüldüğü gibi negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Uzun dönem dengesizliğin tarım sektöründe yaklaşık %49'u, hizmetler sektöründe % 24'ü bir sonraki dönemde giderileceğine işaret etmektedir. Havuzlanmış ortalama grup tahmincisinden elde edilen uzun dönem katsayıları tüm panel için istatistiki olarak anlamlıdır. Diğer bir deyişle uzun dönemde kişi başına GSYİH'daki %1'lik bir artış tarım sektöründe istihdamı % 0,71 oranında azaltmaktadır. Girişimcilik değişkenindeki % 1'lik artış ise tarım sektöründe istihdam düzeyini % 0,09 oranında arttıracığı söylenebilir. Kişi başına GSYİH'daki %1'lik bir artış hizmetler sektöründe istihdam düzeyini % 0,22 oranında, girişimcilik değişkenindeki % 1'lik artış ise %0,09 oranında arttıracığı görülmektedir. Elde edilen bulgular ışığında girişimciliğin uzun dönemde her iki sektörde istihdamı arttırıcı etkisinin söz konusu olduğu söylenebilir.

5.Sonuç

Bu çalışmada seçilmiş geçiş ekonomilerinin (Kırgızistan, Belarus, Ermenistan, Özbekistan, Tacikistan, Litvanya, Letonya, Gürcistan, Kazakistan ve Estonya) 2006-2016 dönemine ait yıllık verilerini kullanarak girişimciliğin istihdam üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. İlk önce serilerin durağanlık analizi yapılmıştır. Bir sonraki aşamada farklı dereceden bütünleşik seriler için Panel ARDL modeli uygulanmıştır.

Elde edilen bulgulara göre tarım ve hizmetler sektöründe girişimciliğin uzun dönemde istihdamı arttırıcı etkisinin söz konusu olduğu görülmüştür. Bu bulgu Acs ve Armington (2004), Henderson ve Weiler (2010), van Stel vd. (2005), van Stel ve Suddle (2008)'in çalışmalarıyla örtüşmektedir. Kişi başına GSYİH değişkenindeki bir birimlik artış teorik beklentiye uygun olarak tarım sektörü istihdam düzeyini negatif etkilerken, hizmetler sektörü istihdam düzeyini pozitif etkilemektedir.

Ele alınan geçiş ülkelerinde hem tarım hem de hizmetler sektöründe girişimciliğin istihdam üzerinde uzun dönemde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla girişimciliği teşvik etmek ve yeni iş alanları yaratmak için devlet tarafından gereken önlemler alınmalıdır.

Girişimcilik faaliyetlerini teşvik etmek için uygun girişimcilik ortamının (finansman kaynaklarına erişim, uygun hükümet politikaları ve programları ve profesyonel hizmetlere erişim) oluşması gereklidir. Diğer bir deyişle söz konusu ülkelerde rekabet ortamının oluşması gerekmektedir. Bilindiği gibi rekabetçi bir piyasa ekonomisi, fırsatlar yaratır ve girişimcilere bu fırsatları takip etmeleri için teşvikler sağlar. Bununla birlikte bir ülkenin politik, yasal ve ekonomik koşulları da girişimciliği desteklemede son derece önemli rol oynamaktadır. Çünkü izin alma veya lisans satın alma ihtiyacı gibi bir işletmenin kurulmasına ilişkin yasal engeller girişimciliği engelleyebilir. Ticaretin aşırı düzenlenmesi, girişimciliğin gelişmesini önler, çünkü bir işletme kurmanın maliyetini artırır ve firmaların fırsatlara hızlı bir şekilde tepki verme yeteneğini azaltır. Benzer şekilde, sıklıkla değişen, karmaşık, net olmayan düzenlemeler girişimcilik faaliyetleri için yasal ortamı anlamayı zorlaştırır (Kritikos, 2014).

Girişimcilik ortamının desteklenmesi ve geliştirilmesi bölgedeki istihdam artışını teşvik edebilecek ve bölgenin iktisadi kalkınmasında katkıda bulunabilecektir. İstihdamın yaratılması, ekonomik büyümenin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması genellikle girişimcilikteki temel politik çıkarlardır (Battilana ve Casciaro 2012). Dolayısıyla girişimciliği teşvik eden kamu politikalarının geliştirilmesi önerilmektedir.

Genel olarak bu çalışmadan elde edilen bulguların ele alınan ülkelerde istihdamı arttırmaya yönelik politika oluşturulurken girişimcilik faaliyetlerine yer verilmesi hususunda politika yapıcılara da ışık tutacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Acs, Z. (2006). How Is Entrepreneurship Good For Economic Growth?. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 1(97), 97-107.
- Acs, Zoltan J. and Catherine Armington (2004). Employment Growth and Entrepreneurial Activity in Cities. *Regional Studies*, 38(8), 911-927.
- Ageev, A. I., Gratchev, M. V. and Hisrich, R. D. (1995). Entrepreneurship in the Soviet Union and Post-Socialist Russia, *Small Business Economics*, 7(5)-365-376.
- Audretsch, D. B., and Fritsch, M. (2002). Growth Regimes Over Time And Space. *Regional Studies*, 36, 113-124.
- Bal, H. (2004). Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme ve Dış Finansman. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 155-172.
- Bandt, Olivier R De; Catherine Bruneau and Widad El Amri (2009), Convergence in Household Credit Demand Across Euro Area Countries: Evidence from Panel Data. *Applied Economics*, 41 (27), 3447-3462.
- Baptista, R., Escaria, V. and Madruga, P. (2005). Entrepreneurship, Regional Development and Job Creation: The Case of Portugal, *Papers on Entrepreneurship, Growth and Public Policy*, Max Planck Institute for Research into Economic Systems, 1-45.

- Baptista, R., and Thurik R. (2007). The Relationship Between Entrepreneurship And Unemployment: Is Portugal An Outlier?. *Technological Forecasting and Social Change*, 74(1), 75-89.
- Battilana, J. and T. Casciaro. (2012). Change Agents, Networks, and Institutions: A Contingency Theory of Organizational Change. *Academy of Management Journal*, 55 (2), 381-398.
- Birch, D. G. (1987). *Job Creation In America: How The Smallest Companies Put The Most People To Work*. New York: The Free Press.
- Breusch, T. S. and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test And Its Applications To Model Specification In Econometrics. *Review of Economic Studies*, Blackwell Publishing, 47(1), 239-253.
- Camp, S. Michael (2005). The Innovation-Entrepreneurship NEXUS: A National Assessment of Entrepreneurship and Regional Economic Growth and Development. Small Business Research Summary Small Business Administration, Office of Advocacy No. 256, April.
- Carod Arauzo, M.A., D.L. Solis ve M.M. Bofarull (2008). New Business Formation and Employment Growth: Some Evidence for the Spanish Manufacturing Industry, *Small Business Economics*, 30, 73-84.
- Chen C.C. (2014). Entrepreneurship, Economic Growth, And Employment: A Case Study Of Taiwan, *Hitotsubashi Journal of Economics*, 55 (1), 71-88.
- Decker, Ryan, Haltiwanger, John, Ron S. Jarmin and Javier Miranda (2014). The Role of Entrepreneurship in US Job Creation and Economic Dynamism, *Journal of Economic Perspectives*, 28(3), 3-24.
- Doran, J., McCarthy N. and O'Connor, M. (2016). Entrepreneurship And Employment Growth Across European Regions. *Regional Studies, Regional Science*, 3(1), 121-128
- Dünya Bankası Veri Tabanı, Erişim adresi: www.worldbank.org
- Folster, Stefan (2000). Do Entrepreneurs Create Jobs?, *Small Business Economics*, 14(2), 137-148.
- Fritsch, M., P. Mueller and A. Weyh (2005). Direct and Indirect Effects of New Business Formation on Regional Employment. *Applied Economics Letters*, 12, 545-548.
- Ganescu, Mariana-Cristina (2014). Entrepreneurship, A Solution to Improve Youth Employment in The European Union. *Management Strategies Journal*, 26(4), 580-588.
- Gartner W.B., (1989). Some Suggestions For Research On Entrepreneurial Traits And Characteristics. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 14(1), 27-37.
- Gittell, R., Sohl, J. And Tebaldi E. (2014). Do Entrepreneurship and High-Tech Concentration Create Jobs? Exploring the Growth in Employment in U.S. Metropolitan Areas From 1991 to 2007. *Economic Development Quarterly*, 28(3), 244-253.
- Güner H. ve Korkmaz A., (2011). İstihdamın Arttırılmasında Girişimciliğin Önemi: Girişimcilik Destekleme Modeli Olarak İŞGEM'LER. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2(1), 42-65.

- Haltiwanger, John, Ron S. Jarmin and Javier Miranda (2013). Who Creates Jobs? Small vs. Large vs. Young. *Review of Economics and Statistics*, 95(2), 347-61.
- Henderson, J. (2006). Understanding Rural Entrepreneurs at the County Level: Data Challenges Branch Executive Federal Reserve Bank of Kansas City-Omaha Branch Working Paper, 1-30.
- Henderson, J. and Weiler, S. (2010). Entrepreneurs and Job Growth: Probing the Boundaries of Time and Space. *Economic Development Quarterly*, 24(1), 23-32.
- House Committee on Small Business. (2009). Traffic Congestion Costing U.S. \$87.2 Billion a Year. Erişim adresi: <http://www.house.gov/smbiz/PressReleases/2009/pr-7-16-09-highway-bill.html>
- Korkmaz S. ve Korkmaz O. (2011). Türkiye’de Girişimciliğin İstihdama Etkisi. *Girişimcilik, İnovasyon ve Kalkınma 3. Uluslararası İstanbul İktisatçılar Zirvesi*, 10-12 Ekim 2011, İstanbul, Türkiye.
- Kritikos, A. (2014). Entrepreneurs And Their Impact On Jobs And Economic Growth. *IZA World of Labor*, 8.
- Lundstrom, A., Davidsson, P., Lindmark, L., Lowstedt, E., Niederbach, P. and Olofsson, C. (1993). The Role of the New and Small Companies in the Swedish Economy (Stockholm: NUTEK).
- Nitu- Antonie, R. and E-Sz. Feder (2012). Labour Market Dynamics as Time-Lagged Effect of Entrepreneurship in the Case of Central and Eastern European Countries. *Procedia Economics and Finance*, 950-959.
- Pesaran, H. (2004). General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence In Panels. Working Paper, No: 0435 University of Cambridge.
- Pesaran, H. and Shin, Y. (1999). An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration in Econometrics and Economic Theory in the 20th Century. *The Ragnar Frisch Centennial Symposium Cambridge University Press*, Chapter 4, 371-413.
- Pesaran, H. and Smith, R. (1995). Estimating Long-Run Relationships from Dynamic Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 68 (1), 79-113.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312.
- Pesaran, M.H., Shin, Y. and Smith, R.P. (1999). Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621-634.
- Ramadani, V. and Dana, L. P. (2013). *The State Of Entrepreneurship In The Balkans: Evidence From Selected Countries*. In V. Ramadani&R.C. Schneider (Eds.), *Entrepreneurship in the Balkans*, Berlin: Springer.
- Robert, B. (2000). The Role Of Entrepreneurship In U.S. And European Job Growth. *Monthly Labor Review*, 123(7), 3-16.
- Rupasingha, A. and Goetz, S. J. (2013). Self-Employment And Local Economic Performance: Evidence From US Counties. *Papers in Regional Science*, 92, 141-161.

- Spletzer, J.R. (2000). The Contribution Of Establishment Births And Deaths To Employment Growth. *Journal of Business & Economic Statistics*, 18, 113-126.
- Stiglitz, J. (1999). Whiter Reform, Ten Years Of The Transition. Key Note Address. In World Bank Annual Conference On Development Economics.
- Van Stel, A. and Storey, D. (2002). The Relationship Between Firm Births And Job Creation. *Tinbergen Institute Discussion Paper*. Erasmus Universiteit Rotterdam, Universiteit van Amsterdam and Vrije Universiteit Amsterdam.
- Van Stel, A. and Suddle, K. (2008). The Impact Of New Firm Formation On Regional Development In The Netherlands. *Small Business Economics*, 30, 31-47.
- Van Stel, Andre, Martin Carree and Roy Thurik (2005). The Effect of Entrepreneurial Activity on National Economic Growth. *Small Business Economics*, 24, 311-321.

